

1919–1920 METŲ LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS KARO NOMINACIJOS IR PRIPAŽINIMAI

Gediminas Vitkus

 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4659-7098>

ABSTRACT

Correlates of War (COW), an ongoing project initiated in the United States to monitor all the wars around the globe, covers the Estonian and Latvian wars of independence, and the war between Poland and Russia, but does not represent the Lithuanian War of Independence in detail. It only includes one episode of the war, the Polish-Lithuanian war. The article points out that this is partly correlated with the lack of a single term for these events in Lithuania. The author assesses the names of the war or wars of independence circulating in Lithuania, asking to what extent their differences have had an impact on the external (non)recognition of the War of Independence. After reviewing the paradoxical situation with war names circulating in Lithuania, the essay concludes with a reflection on what caused the establishment of the plural name in Lithuania. Despite this, the author argues that, from the perspective of external recognition, a singular name would better represent the nature of the processes that occurred in 1919 and 1920, and would contribute more to the consolidation of the national identity.

KEYWORDS: Lithuanian war of independence, 'Correlates of War', war names.

225

ANOTACIJA

„Karo koreliatai“ (*Correlates of War*, COW) – Jungtinėse Valstijose inicijuotas tęstinis visų pasaulio karų stebėjimo projektas – aptaria Estijos ir Latvijos nepriklausomybės karus, Lenkijos karą su Rusija, tačiau Lietuvos nepriklausomybės karo išsamiau nereprezentuoja. Į duomenų rinkinį įtrauktas tik vienas jo fragmentas – Lenkijos ir Lietuvos karas. Straipsnyje atkreipiamas dėmesys į tai, kad ši aplinkybė iš dalies koreliuoja su tuo, kad ir pačioje Lietuvoje nėra įsitvirtinęs vienas terminas tiems įvykiams pavadinti. Autorius vertina Lietuvoje cirkuliuojančius Nepriklausomybės karo ar karų pavadinimus, keldamas klausimą, kiek jų skirtumai turi įtakos Nepriklausomybės karo išoriniam (ne)pripažinimui. Apžvelgęs paradoksalią situaciją su Lietuvoje cirkuliuojančiais karo įvardijimais, tekstą baigia įžvalgomis, kas lėmė daugiskaitinio pavadinimo įsigalėjimą Lietuvoje. Nepaisant šio įsigalėjimo, autorius tvirtina, kad, žvelgiant iš išorinio pripažinimo perspektyvos, vienaskaitinis pavadinimas geriau reprezentuotų 1919–1920 m. vykusią procesų esmę ir labiau prisidėtų prie nacionalinės tapatybės konsolidacijos.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos nepriklausomybės karas, „Karo koreliatai“, karų pavadinimai.

Dr Gediminas Vitkus, professor, Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University, Vokiečių g. 10, LT-01130 Vilnius, Lithuania. E-mail: gediminas.vitkus@tspm.vu.lt.

Įvadas

Vienas iš autoritetingiausių, plačiausiai referuojamas ir nuolat atnaujinamas duomenų apie pasaulyje vykusius karus rinkinys yra „Karo koreliatų“ (*Correlates of War*, toliau – COW) duomenų bazė¹. Projektas buvo pradėtas JAV 1963 m. ir tebesitęsia iki šiol. Nuolat pildoma duomenų bazė apie visus pasaulyje po 1816 m. vykusius karus apima nuosekliai susistemintą informaciją, kuri iki tol buvo išbarstyta daugybėje šaltinių. Todėl buvo įdomu patikrinti, kas šiame duomenų rinkinyje žinoma apie Lietuvą ir jos Nepriklausomybės karą / karus / kovas 1919–1920 metais.

226

Nieko nuostabaus, kad šis svarbus Lietuvos istorijos epizodas pradiniuose projekto vykdymo etapuose nebuvo adekvačiai atspindėtas ir kurį laiką liko kitų, daug didesnių, karų šešėlyje. Pirmoji projekto pagrindu 1972 m. išleista knyga² pristatė nuo 1816 iki 1965 m. vykusių karų analizės rezultatus. Tuomet tyrėjai surinko prieinamus duomenis apie tuo laikotarpiu vykusius tarpvalstybinius ir kolonijinius karus, kuriuose buvo užregistruoti didesni negu 1 000 karių nuostoliai. Iš viso buvo nustatyta, kad per tą laiką įvyko 93 kriterijus atitinkantys karai. Tačiau tarp jų dar nerasime Lietuvos nepriklausomybės kovų. Jos nebuvo išskirtos nei kaip vienas karas, nei kaip karų grupė. Vietoje to į duomenų bazę buvo įtrauktas visas laikotarpis nuo 1917 m. perversmo Rusijoje ir iki pat pilietinio karo pabaigos 1921 m. ir pavadintas keistu pavadinimu – Rusijos tautų (*Russian Nationalities*) karas³. Galima manyti, kad į šį „katalą“ pateko ir Lietuvos nepriklausomybės kovos. Lygiai taip pat nediferencijuotos liko Lietuvos kaimynių – Lenkijos, Latvijos ir Estijos – kariautos kovos. Akivaizdu, kad tuomet tyrinėtojams trūko tikslesnių duomenų apie visą tą „maišalynę“, kuri kirtosi ir su Pirmojo pasaulinio karo pabaiga bei Rusijos imperijos žlugimu, ir su pačios Rusijos pilietiniu karu. Tuomet buvo tik fiksuota, kad per šį „karą“ žuvo apie 50 000 kovotojų.

Antroje knygoje, išleistoje po dešimties metų, randame kiek labiau diferencijuotą paveikslą⁴. Nuo Rusijos tautų karo buvo atskirtas 1919–1920 m. Rusijos–Lenkijos karas. Nepaisant to, išliko nepakitęs Rusijos tautų kare žuvusių karių skaičius – 50 000. Taigi tuo metu tikslesnių duomenų apie Lietuvos nepriklausomybės kovų istoriją knygų autoriai ir jų pagalbininkai turėjo dar gana mažai. Deja, šiose knygose nepateikiama konkrečių karų aprašymų ir atitinkamų bibliografinių nuorodų, taigi iš bendro milžiniško literatūros sąrašo, pateikto knygos pabaigoje, sunku nustatyti, kuo konkrečiai vadovavosi autoriai.

¹ History. In *Correlates of War*. URL: <<https://correlatesofwar.org/history/>>, žiūrėta 2024-09-26.

² SINGER, J. David; SMALL, Melvin. *The Wages of War, 1816–1965. Statistical Handbook*. New York, London, Sydney, Toronto, 1972.

³ Čia panašu į tai, ką Tomas Balkelis vadina „daugiakrypčiu karu“. Žr. BALKELIS, Tomas. *War Revolution and Nation-Making in Lithuania, 1914–1923*. Oxford, 2018, p. 7, 96.

⁴ SMALL, Melvin; SINGER, J. David. *Resort to Arms: International and Civil Wars, 1816–1980*. Beverly Hills, London, New Delhi, 1982.

Tačiau bet kuriuo atveju galima konstatuoti, kad 2010 m. leidinyje⁵ duomenys buvo esmingai patikslinti. Pažvelgę į bendrą karų sąrašą, jame ne tik nebeaptiksime pramanyto 1917–1920 m. Rusijos tautų karo, bet ir vietoje jo tarpvalstybinių karų grupėje, greta jau anksčiau pripažinto Rusijos–Lenkijos karo (1919–1920)⁶, rasime ir Estijos nepriklausomybės karą (1918–1920)⁷ bei Latvijos nepriklausomybės karą (1918–1920)⁸. Šios šalys, remiamos Vokietijos, Suomijos ir Jungtinės Karalystės, atremia Rusijos raudonarmiečių puolimus. Tai rodo, kad duomenų rinkinio kūrėjai gero-kai labiau įsigilino į to laikotarpio istorijos niuansus ir galėjo tiksliau aprašyti tuomet vykusias kovas.

Tačiau vis dėlto toje knygoje ir vėl nepavyko aptikti atskirai išskirto Lietuvos nepriklausomybės karo. Vietoje to kaip atskiras ir 1 000 aukų pareikalavęs karas yra paminėtas tik 1920 m. Lietuvos–Lenkijos karas⁹. Aišku, pristatant karą neminimos Lietuvos nepriklausomybės kovos su Sovietų Rusijos raudonarmiečiais ir bermontininkais. Trumpai atpasakojamos tik Lietuvos ginčo su Lenkija dėl Vilniaus peripetijos, pristatomas Rusijos, Vokietijos ir Tautų Lygos vaidmuo, Lenkija įvardijama kaip konflikto iniciatorė, revizionistė ir laimėtoja.

Lietuvos–Lenkijos karo, kaip atskiro tarpvalstybinio karo, išskyrimas šioje duomenų bazėje iš esmės reiškia, kad Lietuvos kovos su Sovietų Rusija ir bermontininkais arba nėra laikomos atskirais karais, arba jeigu tokiais ir laikomos, tai jos netraukiamos į duomenų bazę dėl riboto masto, nes nėra duomenų, kad jų metu būtų patirta daugiau kaip 1 000 su mūšiais susijusių karių aukų. Tai šiek tiek keistas pasirinkimas, nes autoriai tarp savo šaltinių, kuriais rėmėsi, nurodo, pavyzdžiui, Charleso Phillipso ir Alano Axelrodo „Karų enciklopediją“ (*Encyclopedia of Wars*), kurioje „Lietuvos nepriklausomybės karas“ pristatomas atskiru įrašu ir pripažįstama, kad šis karas apima kovas ne tik su lenkais, bet ir su Sovietų Rusija¹⁰.

Galbūt kam nors gali pasirodyti keista, kodėl čia, Lietuvoje, turėtų būti taip svarbu ir rūpėti, ką apie Lietuvą rašo ir mano amerikiečiai ar kitų šalių tyrėjai. Bet iš tikrųjų čia nėra nieko keista. Tai yra pripažinimo klausimas. Lietuviai, kaip ir visos kitos tautos, tiria savo istoriją ir kuria savo pasakojimus apie ją. Tie pasakojimai yra ne kas kita, kaip nacionalinės tapatybės pagrindas. Bet tapatybei neužtenka susikurti savo pasakojimą sau. Kaip pažymi iškilus tarptautinio pripažinimo fenomeno tyrėjas Erikas Ringmaras, tai tik viena medalio pusė. Kita pusė, be kurios nebus medalio, yra to

⁵ SARKEES, Meredith Reid; WAYMAN, Frank Whelon. *Resort to War. A Data Guide to Inter-State Extra-State, Intra-State, and Non-State Wars, 1816–2007*. Washington, DC, 2010.

⁶ *Ibid.*, pp. 126–127.

⁷ *Ibid.*, pp. 124–125.

⁸ *Ibid.*, pp. 125–126.

⁹ *Ibid.*, pp. 131–132.

¹⁰ PHILLIPS, Charles; AXELROD, Alan. *Encyclopedia of Wars*. Vol. II: *G to R*. New York, NY, 2005, p. 692.

pasakojimo pripažinimas. Tapatybė yra įtvirtinama tada, kai tuos pasakojimus pripažįsta bei priima ir kiti¹¹.

Ši įdomi situacija tapo pretekstu permąstyti, kaip pačioje Lietuvoje yra suvokiami ir įvardijami tie įvykiai ir kokią tai turi reikšmę išorinei šalies reprezentacijai. Kitaip tariant, šio teksto tikslas yra įvertinti Lietuvoje cirkuliuojančias Nepriklausomybės karo / karų nominacijas išorinio pripažinimo aspektu. Siekiant šio tikslo, pirmiausia pristatoma tapatybės ir pripažinimo sąveikos koncepcija. Toliau apžvelgiama paradoksali situacija su Lietuvoje cirkuliuojančiomis Nepriklausomybės karo / karų nominacijomis. Galiausiai tekstas baigiamas pamąstymu, kodėl daugiskaitinė nominacija yra labiau paplitusi ir kodėl vienaskaitinė nominacija būtų parankesnė nacionalinės tapatybės konsolidacijos, kuriai svarbią reikšmę turi išorinis pripažinimas, požiūriu. Šie uždaviniai sprendžiami pasitelkiant diskurso analizę.

Tapatybė ir pripažinimas

Neretai iki pat šiol tarptautinių santykių studijose valstybių pripažinimas yra suprantamas pernelyg formaliai ir supaprastintai, kaip vienkartinis politinis sprendimas, kuris būna kartą padarytas ir labai retai atšaukiamas. Tačiau šiandien pripažinimo problematikos tyrimai jau nebeapsiriboja tokia siaura tradicine samprata. Dar praėjusio šimtmečio pabaigoje kartu su konstruktyvistiniu posūkiu tarptautinių santykių studijose buvo pradėta plėtoti daug išsamesnė pripažinimo samprata, kuri į tarptautinių santykių studijas atkeliavo pirmiausia iš Hegelio filosofijos. Hegelis veikale „Dvasios fenomenologija“¹² išplėtojo iš pirmtako, Fichtės, perimtą intersubjektyvią žmogiškosios prigimties ontologiją¹³. Hegelis, remdamasis dar Aristotelio suformuluota idėja, kad žmogus yra socialinė būtybė, iškelia asmenybės pripažinimo arba, tiksliau, jos „kovos dėl pripažinimo“ reikšmę. Pagrindinė Hegelio mintis yra ta, kad būtent sąveikaudamos ir pripažindamos viena kitą asmenų savimonės įgyja savastį ir laisvę. Ir priešingai, jeigu savimonės „kova dėl pripažinimo“ yra nesėkminga, tai kartu paneigiama ir jos laisvė bei visavertiškumas¹⁴.

¹¹ Žr. RINGMAR, Erik. The International Politics of Recognition. In *The International Politics of Recognition*. Ed. by Thomas LINDEMANN, Erik RINGMAR. Boulder, 2011, pp. 3–23.

¹² HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Dvasios fenomenologija* [*Phänomenologie des Geistes*, 1807]. Iš vokiečių kalbos vertė Arvydas ŠLIOGERIS. Vilnius, 1997.

¹³ FICHTE, Johann Gottlieb. *Žmogaus paskirtis* [*Bestimmung des Menschen*, 1800]. Iš vokiečių kalbos vertė Kristina RICKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 1982.

¹⁴ McQUEEN, Paddy. Social and Political Recognition. In *The Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP)*. Ed. by James FIESER, Bradley DOWDEN. 2011. URL: <https://www.iep.utm.edu/recog_sp/>, žiūrėta 2024-09-21.

Ši Hegelio idėja yra ne tik filosofinė, bet turi ir socialinį bei politinį matmenis¹⁵. Pavyzdžiui, ji visiškai atsispindi šiuolaikinių „nepripažintų valstybių“ problematikoje ir debatuose dėl deklaratyvinės ir konstitutyvinės valstybių pripažinimo teorijų. Politinėms esybėms, kurios manosi esančios arba siekiančios tapti valstybėmis, gyvybiškai svarbu gauti kitų valstybių pripažinimą. O pripažinimo siekių žlugimas reiškia kokybiškai prastesnę gyvenseną ir negalėjimą naudotis daugybe privilegijų, kurias teikia visavertė narystė tarptautinėje valstybių bendrijoje. Taip konstruktyvistinė tarptautinė sociologija, skirtingai nuo tarptautinės teisės ir tarptautinių santykių teorijų, į tarpvalstybinio pripažinimo fenomeną pažvelgė plačiau. Konstruktyvizmas nukreipė pripažinimo tyrimų problematiką nuo jo vaidmens valstybių gimimo / mirimo atveju į jo svarbą apkritai valstybių sugyvenimui, jų tarpusavio santykių kokybei¹⁶.

Tai leido netgi suformuoti tradicinei tarptautinių santykių teorijai alternatyvią teoriją, kurios centre yra nuolatinė „hégeliška“ valstybių kova dėl pripažinimo. Jos kontūrus, remdamasis ankstesnių teoretikų įdirbiu, įtaigiai išdėstė jau minėtasis Erikas Ringmaras 2002 ir 2010 m. publikacijose¹⁷. Pasak jo, tradiciniai (realizmo ar liberalizmo) valstybių santykių aiškinimai dažnai būna problemiški, nes pernelyg susitelkia į interesus ir nekreipia dėmesio į tapatybes (*matters of interests and pay insufficient attention to matters of identities*). Jeigu remtumėmės kitokia, neracionalistine, pasaulio politikos fundamentalios logikos interpretacija (*non-rationalist, interpretation of the fundamental logic of world politics*), tai pastebėtume, kad valstybės, tiesą sakant, yra susirūpinusios ne tik savo „nacionaliniais interesais“, bet ir – visų pirma – savo tapatybės įtvirtinimu sau patiems. Pasak E. Ringmaro, „*according to this logic, states not only pursue their 'national interest', but also — and before anything else — they seek to establish identities for themselves. In fact, questions regarding a state's identity must always be more fundamental than questions regarding its interests*“¹⁸.

Tapatybė svarbesnė už daugelį kitų dalykų, nes be jos žmonės nežinotų, kas jie tokie esti. Tačiau tapatybės konstravimas ne visada yra lengvas dalykas. Kartais tai virsta tikra kova, nes čia reikia įveikti mažų mažiausiai du etapus. Pirma, reikia jiems patiems apsispręsti, kas jie esantys. Antra, reikia, kad kiti žmonės sukurtą tapatybę *pripažintų* kaip tokią, o ne kokią kitokią. Tai galioja ne tik pavieniams individams, bet ir valstybėms, kurios, būdamos kolektyvinės būtybės, irgi negalėtų egzistuoti, jeigu jos, pirma, neapsibrėžtų savo tapatybės ir, antra, nesiektų, kad kiti ją kaip tokią pripažintų.

¹⁵ Plg. HONNETH, Axel. *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Translated by Joel ANDERSON. Oxford, 1995.

¹⁶ Šis posūkis išsamiai buvo aptartas ir pristatytas tarptautiniame simpoziume „The politics of international recognition“, kurio medžiaga buvo publikuota žurnale *International Theory*, 2013, Vol. 5, No. 1.

¹⁷ RINGMAR, Erik. The Recognition Game: Soviet Russia Against the West. *Cooperation and Conflict*, 2002, Vol. 37, No. 2, pp. 115–136; RINGMAR, E. The International Politics of Recognition...

¹⁸ RINGMAR, E. The Recognition Game..., p. 116.

Jeigu valstybes sąlyginai galima prilyginti asmenims, tai ir jų tapatybių formavimąsi galima pabandyti suprasti, remiantis tais pačiais intelektualiais įrankiais, kokiais yra aiškinamas ir asmenybių tapatybių formavimasis. Pagal Hegelio „Dvasios fenomenologiją“, tai galima suprasti kaip asmenybių pasakojimus / naratyvus apie save. Kolektyvinės esybės, kokios yra valstybės, pirmiausia esti pasakotojų bendruomenės, kuriančios pasakojimą ar pasakojimus apie save ir galbūt jais šventai tikinčios. Tačiau to nepakanka, nes pasakotojai nežino, ar jų vizijos yra teisingos, ar klaidingos, yra įtikinamos ar nerimtos. Todėl reikia žengti antrą žingsnį – savo pasakojimus papasakoti kitiems ir sužinoti jų reakciją. Ir tik tuo atveju, jeigu kiti patikės tais pasakojimais ir juos pripažins, galima teigti, kad valstybės tapatybė įtvirtinta.

230

Taigi, pagal šią teoriją, pasaulio politika ir valstybių sąveika gali būti konceptualizuojamos ne kaip varžybos dėl galios (realizmas) ar varžybos dėl turto (liberalizmas), bet kaip nuolatinė ir niekada nesibaigianti kova dėl pripažinimo. Šiame kontekste teisinis valstybės pripažinimas, nors ir labai svarbus, bet vis dėlto tik vienas siauras kovos dėl pripažinimo aspektas ar elementas. Iš tikrųjų kova dėl pripažinimo vyksta nuolatos – ir ne tik teisiniu, bet ir visais kitais aspektais: politiniu, socialiniu, ideologiniu ir netgi psichologiniu. Valstybėms jų tapatybės puoselėjimas bei atnaujinimas ir pripažinimo siekimas yra nuolatinis išskirtinės svarbos procesas.

Pasakius tai, laikas grįžti prie Lietuvos ir jos kuriamų pasakojimų apie save sau ir kitiems. Suprantama dėl ribotos straipsnio apimties čia nėra galimybės per daug išsiplėsti. Bet Lietuvos nepriklausomybės karo / karų nominacijos atvejis yra labai iškalbingas. Kaip minėta teksto įvade, vienas iš autoritetingiausių duomenų apie pasaulyje vykusius karus rinkinių – COW duomenų bazė – Lietuvos nepriklausomybės karo kaip tokio nepripažįsta. Tai, ką matome duomenų bazėje, be abejonės, priklauso nuo turimų šaltinių, tarp kurių turėtų būti ir tai, ką apie tuos įvykius praneša pačios Lietuvos „pasakotojai“. Tai netrukus ir bus aptarta.

Nominacijos paradoksas

Lietuviškasis diskursas apie Nepriklausomybės karą / karus iš pirmo žvilgsnio atrodo logiškas ir racionalus. Tačiau pažvelgus įdėmiau krenta į akis vienas paradoksalus momentas. Viena vertus, autoriai, rašantys šia tema, lyg ir sutinka, kad vyko Nepriklausomybės karas (*War*), kita vertus, kažkaip natūraliai kalba nukrypsta, jog tai vis dėlto buvo Nepriklausomybės kovos (*Struggles*) arba karai (*Wars*).

Idealiai šis paradoksas atsispindi istoriko Simono Strelcovo straipsnyje „Lietuvos nepriklausomybės karas 1918–1920 m. *The New York Times* puslapiuose“¹⁹. Autorius atliko išsamų tyrimą ir pateikė įdomias išvadas. Tačiau krenta į akis viena detalė. Straipsnio pavadinime pavartota nominacija „Nepriklausomybės karas“ pačiame tekste daugiau nėra karto nebevartojama. Jos vietoje netrunka atsirasti kitas, populiariaresnis, pasakymas „Nepriklausomybės kovos“.

Tai, kad Lietuvos diskurse dar tarpukariu buvo labiau įsitvirtinusi nominacija „Nepriklausomybės kovos“, o ne „Nepriklausomybės karas“, atkreipė dėmesį ir Vytautas Jokubauskas. Savo tyrimo objektu pasirinkęs Lietuvos tarpukario karinę spaudą (t. y. karinius periodinius leidinius „Trimitas“, „Karys“ ir „Kardas“) ir pasitelkęs kiekybinio turinio analizę, istorikas nustatė, kad „visi trys variantai trijuose kariniuose periodiniuose leidiniuose pavartoti 2 408 kartus, bet dominuoja „kovos“ (1 693 kartai, arba 70,31 proc.), o „karas“ (373 kartai, 15,49 proc.) ir „karai“ (342 kartai, 14,2 proc.) vartoti daugmaž vienodai“²⁰. Jeigu susumuosime daugiskaitinius nominacijos variantus (kovos ir karai), tai gausime, kad jie sudaro 2 035 kartus, arba 84,51 proc. visų atvejų.

Išsami „Nepriklausomybės karų“ nominacijos genezė pateikiama trijų autorių knygos *Išgyventoji istorija Lietuvoje tarpukariu VII skyriuje „Nepriklausomybės karai“*. Pasak autorių:

Skirtinguose Lietuvos regionuose ir skirtingu laiku vykusios kautynės, didele dalimi ištrauktos iš bendro grumtynių dėl įtakos poimperinėje Vidurio ir Rytų Europoje konteksto, nacionalinėje vaizduotėje virto trimis Lietuvos kariuomenės karais, kurie dar 3-iajame dešimtmetyje buvo sujungti į vieną *Lietuvos kovos dėl nepriklausomybės* arba *Nepriklausomybės karų* siužetą. Nors tai, kas vadinta tokiu pavadinimu, buvo arena, kurioje Lietuvos kariuomenė ir paramilitarinės grupuotės kovėsi ne tik su kitais aktoriais, bet ir greta kitų aktorių, tačiau lietuvių tautinė vaizduotė veikė tokiu pat principu kaip ir kitos tautinės kultūros – Lietuvos vyrų ginkluotą kovą už nacionalinę teritoriją išskirdama ir sureikšmindama.²¹

Sunku būtų užginčyti šią fundamentalią tezę, tačiau perskaičius tai vis dėlto kyla klausimas, kodėl lietuvių tautinė vaizduotė, sujungdama kovas / karus į „vieną siužetą“, tam siužetui labai vangiai taiko vienaskaitinę nominaciją „karas“ ir dažniau renkasi „karus“ ar dar dažniau „kovas“?

Savo versiją siūlo Vytautas Jokubauskas: „Nepriklausomybės kovų dažnesnį vartojimą galėjo lemti ir kiek platesnė šių žodžių reikšmė, apimanti ne tik karinius veiks-

¹⁹ STRELCOVAS, Simonas. Lietuvos nepriklausomybės karas 1918–1920 m. *The New York Times* puslapiuose. *Karo archyvas*, 2017, t. 32, p. 26–53.

²⁰ JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Karo istorija: tyrimai, metodai, poveikis, taikymas*. Klaipėda, 2021, p. 131.

²¹ SAFRONOVAS, Vasilijus; KILINSKAS, Kęstutis; MAČIULIS, Dangiras. *Išgyventoji istorija Lietuvoje tarpukariu: vaidmenys, patirtys, vadovėliniai pasakojimai ir atminimo politika*. Klaipėda, 2022, p. 216–217.

mus 1919–1920 m., bet ir galimai pastangas ir įsitraukimą į Lietuvos valstybingumo atkūrimą.“²²

Polemizuojant su šia įžvalga, norėtųsi dar labiau sureikšminti šių vienaskaitinės ir daugiskaitinės nominacijų skirtumo svarbą. Kaip žinoma, praeities įvykiai jau įvyko ir daugiau nebespasikartos. Bet jie atgimsta „pasakotojų“ kuriamose rekonstrukcijose, kurios iš esmės ir yra ne kas kita kaip pavadinimų ir reikšmių suteikimas tam, kas vyko praeityje. Ir tas pavadinimų ir reikšmių suteikimas vyksta ne visai atsitiktiniu būdu. Jis vyksta taip, kaip tą reikalą mato stebėtojas, pasakotojas, tyrėjas. Iš esmės per jį skleidžiasi esama tapatybė ir vyksta tolesnė jos plėtotė. Tad čia pats laikas paklausti, ar visiškai tokia pat tapatybė remiasi ir ar visiškai tokią pat tapatybę palaiko bei formuoja skirtingos 1919–1920 m. karinių įvykių nominacijos „Nepriklausomybės karas“ ir „Nepriklausomybės kovos“?

232

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad taip. Kaip atskleista knygoje *Išgyventoji istorija Lietuvoje tarpukariu*, „vadovėliai, iš kurių Lietuvos moksleiviai sėmėsi istorijos žinių, neįtvirtino vieno bendro termino, kaip vadinti šiuos karus“²³. Galima daryti prielaidą, kad terminologinė įvairovė iš esmės netrukdytų tuomečiams pasakotojams, siekusiems tuos įvykius tiesiog „įsiužetinti“. Nepavyko aptikti kokių nors bandymų reflektuoti vykstantį procesą. Niekas iš esmės net nebandė apibrėžti sąvokų – kas yra „karas“, o kas yra „kovos“. Koks čia skirtumas? Ir panašiai. Viskas buvo kaip ir aišku ir dėl to nesvarbu.

Tačiau ar tikrai nesvarbu? O jeigu padarytume vieną prielaidą, kad vis dėlto tai svarbu, kad skirtingos nominacijos – „Nepriklausomybės karas“ ir „Nepriklausomybės kovos“ – yra ne šiaip skirtingos, bet iš tikrųjų reiškia skirtingas konstruojamos tapatybės implikacijas? Ir turėdami tai galvoje, dar kartą pažvelgtume į dabar kultivuojamas nominacijas ir naratyvus.

Nepriklausomybės karas *versus* Nepriklausomybės kovos (karai)

Reikalingos medžiagos šiam pratimui pavyko rasti Lietuvos istorijos instituto leidžiamos reprezentacinės akademinės sintezės „Lietuvos istorija“ X tomo 1 dalyje²⁴, kur minėti įvykiai yra sistemiskai ir nuosekliai pristatomi. Šiaip ar taip, tai lyg ir pusiau oficiali Lietuvos istorija. Česlovo Laurinavičiaus parengtuose skyriuose yra įdomių pasažų, liečiančių to laiko karinę situaciją. Štai keli pavyzdžiai:

²² JOKUBAUSKAS, Vytautas. Periodinio leidinio turinio kiekybinė analizė: 1920–1940 m. „Trimito“ atvejis. *Istorija*, 2019, t. 116, Nr. 4, p. 84.

²³ SAFRONOVAS, V.; KILINSKAS, K.; MAČIULIS, D. Op. cit., p. 217.

²⁴ BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ, Danutė; GIMŽAUSKAS, Edmundas; LAURINAVIČIUS, Česlovas, et al. *Lietuvos istorija*. T. X, I dalis: *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Ats. red. Česlovas LAURINAVIČIUS. Vilnius, 2013.

[...] 1918 m. lapkričio 13 d. Sovietų Rusija, pasinaudojusi Vokietijos kapituliacija Pirmajame pasauliniame kare, Bresto taiką paskelbė nebegaliojančią. Raudonoji armija leidosi į vakarus su tikslu užimti buvusios Imperijos pakraščius ir permesti revoliuciją į kitas šalis, svarbiausia – į Vokietiją. Pažymėtina, kad raudonieji būriai judėjo atsargiai, vengdami konfliktų, ir užimdavo tik tas vietas, iš kurių vokiečiai jau evakavėsi. Tačiau pasiekus pirmosios okupacijos teritoriją, konfliktas galėjo kilti, mat ten jau veikė Vokietijos palaikoma Lietuvos laikinoji vyriausybė, todėl Raudonosios armijos žygis galėjo būti traktuojamas ne tik kaip agresija prieš jauną valstybę, bet ir kaip nedraugiškas veiksma Vokietijos atžvilgiu.²⁵ [...]

[...] 1919 m. kovo mėnesį „lankydamiesi fronte su bolševikais, komisyonieriai įsitikino, kad lemiamas karines pozicijas Lietuvoje tebeturi vokiečiai“.²⁶ [...]

[...] Lietuvos politika bermontininkų atžvilgiu nebuvo vienareikšmė. Iki 1919 m. rudens su bermontininkais kovojo tik nereguliaros lietuvių formuotės – partizanai ir šauliai.²⁷ [...]

[...] užėmęs Vilnių, pirmosiomis dienomis L. Želigovskis Lietuvos atžvilgiu demonstravo didžiadvasiškumą – paleido lietuvius belaisvius, siūlė derybas... Ties Pikeliškių ir Juodelių kaimais į nelaisvę pateko net visas III divizijos štabas su generolu Stasiu Nastopka. Belaisviai karininkai buvo nugabenti į Vilnių ir pasižadėję nepabėgti įkurdinti be sargybos „Žoržo“ viešbutyje. Bet dauguma lietuvių, išskyrus patį Nastopką su adjutantu, pažadą sulaužė – naujos kartos kariškių XIX a. tradicijos jau neveikė. [...] Apskritai bent iki spalio Lietuvos ir L. Želigovskio pajėgų kovos vyko be ypatingo įniršio, paisant tam tikrų patriarchališkų tradicijų, pafrontės kariams nevengiant net broliavimosi.²⁸ [...]

Perskaičius tai, nekyla abejonių, kad tikrai vyko tam tikros, gana įvairios ar net sunkios kovos, veikė įvairūs dalyviai. Tačiau už viso to nesimato, kad tikrai vyko rimtas ir vientisas šalies ir tautos karas dėl nepriklausomybės.

Kita vertus, nėra taip, kad visoje sintezėje „Nepriklausomybės kovų“ nominacija būtų visiškai dominuojanti. „Nepriklausomybės karo“ sąvoką irgi galima aptikti, bet, žinoma, daug rečiau. Štai Jonas Vaičėnonis Lietuvos kariuomenei skirtame skyriuje rašė:

[...] 1919 m. vasarį prasidėjo sunkus nepriklausomybės karas su bolševikais, bermontininkais ir lenkais. Per dvejus intensyvių kovų metus buvo pasiekta puikių pergalių, patirta ir skaudžių pralaimėjimų. Kare su bolševikais žymiausios Jiezno kautynės, Kurklių–Panevėžio, Kupiškio–Utenos ir Zarasų operacijos. Išskirtinės Radviliškio kautynės su bermontininkais, o kovoje su lenkais – nesėkminga Augustavo operacija ir pergalingas mūšis ties Širvintomis ir Giedraičiais. Karas nusinešė 984 karių gyvybę, dar 96 mirė nuo žaizdų.²⁹

Tai lakoniškas, bet labai tikslus apibūdinimas to, kas tais metais vyko. Nėra fragmentacijos, nėra nuslydimų į detales, akcentuojami svarbiausi įvykiai.

²⁵ BLAŽYTĖ-BAŽIENĖ, Danutė, et al. Lietuvos istorija. T. X, I dalis: *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)...*, p. 120.

²⁶ *Ibid.*, p. 147.

²⁷ *Ibid.*, p. 227.

²⁸ *Ibid.*, p. 307.

²⁹ BLAŽYTĖ-BAŽIENĖ, Danutė, et al. Lietuvos istorija. T. X, I dalis: *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)...*, p. 589.

Bet išsamiausiai koncepciją, tai, kad Lietuvoje vis dėlto vyko ne fragmentiškos kovos, o Nepriklausomybės karas, plėtojo Gintautas Surgailis, kuris 2014 m. išleistoje knygoje „Lietuvos karai“ parašė atitinkamą skyrių. Skyrių apie Nepriklausomybės karą parengęs istorikas išsamiai argumentavo ir atskleidė, kad Lietuvai kovos su Sovietų Rusija, bermontininkais ir Lenkija buvo vienas ir tas pats karas dėl Nepriklausomybės:

Lietuvai karas su Sovietų Rusija, bermontininkais, Lenkija buvo tas pats karas dėl nepriklausomybės trimis frontais, o ne trys karai, ypač jeigu kalbėsime apie 1919 metus, kada vos atsikūrusios Lietuvos kariuomenei teko kovoti iš karto trimis frontais.³⁰

234

Panašų požiūrį pavyko užfiksuoti ir Vasilijaus Safronovo straipsnyje „The War Is Not Over?“³¹. Straipsnyje išsamiai ir argumentuotai polemizuojama su siūlymais Nepriklausomybės karo nelaikyti atskiru reiškiniu ir interpretuoti tiesiog kaip Didžiojo karo tąšą. Tuo tikslu autorius, be visa kita, labiau linkęs pasitelkti ne daugiskaitinę, o būtent vienaskaitinę nominaciją „War of Independence“.

Išvada

Taigi, remiantis šias pavyzdžiais, galima konstatuoti, kad Lietuvoje tebecirkuliuoja dvejetainis to laikotarpio naratyvas ir atitinkamos nominacijos. Tiems, kuriems ne tokie svarbūs yra ginkluotos kovos tikslas ir rezultatas, bet labiau domina niuansai, detalės, kontekstas, tinkamesnė atrodo nominacija „Nepriklausomybės kovos“ (arba rečiau „Nepriklausomybės karai“). O tiems, kurie, neapsiribodami detalėmis, siekia aprėpti esmę, visumą, reikšmę, rezultatą, natūraliai renkasi nominaciją „Nepriklausomybės karas“.

Toliau plėtojant šią mintį, ryškėja ir kontūrai naujo atsakymo į klausimą, kodėl vis dėlto Lietuvoje susiklostė tradicija dažniau vartoti ne vienaskaitinę, o daugiskaitinę nominaciją. Atrodo, lietuviams labiau rūpėjo prisiminti *kovų* niuansus ir kontekstus, o ne *karo* tikslą ir ypač rezultatą. Taip yra todėl, kad tikrai buvo galima didžiulis didvyriškoms kovomis, tuo tarpu karo rezultatas nebuvo toks, kokio norėjosi. Nors nepriklausomybė buvo apginta, ir dėl to karas turėjo būti pripažintas laimėtu, bet Vil-

³⁰ SURGAILIS, Gintautas. The 1919–1920 Lithuanian War of Liberation. In *Wars of Lithuania: A Systemic Quantitative Analysis of Lithuania's National Wars in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Ed. by Gediminas VITKUS. Vilnius, 2014, p. 151.

³¹ SAFRONOVAS, Vasilijus. The War Is Not Over? On the Continuity and Discontinuity between the Great War and the War of Independence as Experienced by Lithuanian Soldiers. In *Independence Wars in North-Eastern Europe and Beyond* (Estonian Yearbook of Military History = Eesti Sõjaajaloo Aastaraamat, 2021, 11 (17)). Ed. by Kaarel PIIRIMÄE, Toomas HIIO. Viimsi, Tallinn, 2023, pp. 11–36.

niaus praradimo trauma temdė šį svarbų dalyką ir slopino pergalės kare suvokimą. Labiau norėjosi kalbėti ir dalytis pasakojimais apie *kovas*, bet ne apie *karą*, kuris dar tarsis ir nepasibaigęs, ir *pergalę*, kuri buvo ne tokia, kokios norėjosi.

Tačiau jeigu jau pačioje Lietuvoje cirkuliuoja skirtingi naratyvai ir tuo labiau dominuoja naratyvas, kad vientiso *karo* kaip ir nebuvo, o buvo tik įvairios *kovos* ar *karai*, tai nereikia stebėtis, kad ir COW duomenų bazės sudarytojai veikiausiai irgi neaptiko pakankamai įrodymų, kad Lietuvos nepriklausomybės karas, kaip vientisas karas, tikrai vyko ir buvo išsamiai kaip toks reflektuotas. Bet, kas dar svarbiau, duomenų bazės sudarytojai veikiausiai neaptiko šaltinio, kuriame būtų pristatytas Lietuvos nepriklausomybės karo, kaip vientiso, tikslingo ir nuoseklaus valdžios, visuomenės ir kariuomenės veikimo, pasakojimas. Bet jeigu ir aptiko (nes tokių vis dėlto yra³²), tai dar nesuteikė jiems deramos reikšmės. O kodėl turėtų, jeigu ir patys lietuviai to dar nepadarė. Tad baigiant belieka patiems lietuviams pasiūlyti atsakyti sau į klausimą, kokio išorinio pripažinimo jie siekia ir kokia aptartų įvykių reprezentacija būtų parankiausia tolesniam šalies nacionalinės tapatybės konsolidavimui.

Pasirinkimas štai toks. Jeigu renkamės nominaciją „Nepriklausomybės karas“, tai renkamės kažką aiškaus, konkretaus, netgi didingo, herojiško, nuolatinę įtampą su savo pradžia ir pabaiga, su tam tikru apibrėžtu rezultatu. Jeigu renkamės nominaciją „Nepriklausomybės kovos“, pripažinkime, tai yra vis dėlto kažkas ne tokio apibrėžto, be aiškios pradžios ir aiškios pabaigos. Pakovojom... Pailsėjom... Pakovojom... Pailsėjom... Kažkas reikšmingo, gal netgi didvyriško, bet vėlgi permainingo, nestabilaus. Gal kartais netgi ne iki galo visai rimta?

Straipsnyje naudoti publikuoti šaltiniai

FICHTE, Johann Gottlieb. *Žmogaus paskirtis* [1800]. Iš vokiečių kalbos vertė Kristina RICKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 1982.

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Dvasios fenomenologija* [1807]. Iš vokiečių kalbos vertė Arvydas ŠLIOGERIS. Vilnius, 1997.

History. In *Correlates of War*. URL: <<https://correlatesofwar.org/history/>>, [žiūrėta 2024-09-26].

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

BALKELIS, Tomas. *War Revolution and Nation-Making in Lithuania, 1914–1923*. Oxford, 2018.

BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ, Danutė; GIMŽAUSKAS, Edmundas; LAURINAVIČIUS, Česlovas; MAČIULIS, Dan-giras; RUDIS, Gediminas; SVARAUSKAS, Artūras; VAIČENONIS, Jonas. *Lietuvos istorija*. T. X, I dalis: *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Ats. red. Česlovas LAURINAVIČIUS. Vilnius, 2013.

HONNETH, Axel. *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Translated by Joel ANDERSON. Oxford, 1995.

JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Karo istorija: tyrimai, metodai, poveikis, taikymas*. Klaipėda, 2021.

JOKUBAUSKAS, Vytautas. Periodinio leidinio turinio kiekybinė analizė: 1920–1940 m. „Trimito“ atve-jis. *Istorija*, 2019, t. 116, Nr. 4, p. 78–108.

³² Žr. SURGAILIS, G. Op. cit., p. 149–221.

- McQUEEN, Paddy. Social and Political Recognition. In *The Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP)*. Ed. by James FIESER, Bradley DOWDEN. 2011. URL: <https://www.iep.utm.edu/recog_sp/>, [žiūrėta 2024-09-21].
- PHILLIPS, Charles; AXELROD, Alan. *Encyclopedia of Wars*. Vol. II: *G to R*. New York, NY, 2005, p. 692.
- RINGMAR, Erik. The International Politics of Recognition. In *The International Politics of Recognition*. Ed. by Thomas LINDEMANN, Erik RINGMAR. Boulder, 2011, pp. 3–23.
- RINGMAR, Erik. The Recognition Game: Soviet Russia Against the West. *Cooperation and Conflict*, 2002, Vol. 37, No. 2, pp. 115–136.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. The War Is Not Over? On the Continuity and Discontinuity between the Great War and the War of Independence as Experienced by Lithuanian Soldiers. In *Independence Wars in North-Eastern Europe and Beyond* (Estonian Yearbook of Military History = Eesti Sõjaajaloo Aastaraamat, 2021, 11 (17)). Ed. by Kaarel PIIRIMÄE, Toomas HIIO. Viimsi, Tallinn, 2023, pp. 11–36.
- SAFRONOVAS, Vasilijus; KILINSKAS, Kęstutis; MAČIULIS, Dangiras. *Išgyventoji istorija Lietuvoje tarpukariu: vaidmenys, patirtys, vadovėliniai pasakojimai ir atminimo politika*. Klaipėda, 2022.
- SARKEES, Meredith Reid; WAYMAN, Frank Whelon. *Resort to War. A Data Guide to Inter-State Extra-State, Intra-State, and Non-State Wars, 1816–2007*. Washington, DC, 2010.
- SINGER, J. David; SMALL, Melvin. *The Wages of War, 1816–1965. Statistical Handbook*. New York, London, Sydney, Toronto, 1972.
- SMALL, Melvin; SINGER, J. David. *Resort to Arms: International and Civil Wars, 1816–1980*. Beverly Hills, London, New Delhi, 1982.
- STRELCOVAS, Simonas. Lietuvos nepriklausomybės karas 1918–1920 m. *The New York Times* puslapiuose. *Karo archyvas*, 2017, t. 32, p. 26–53.
- SURGAILIS, Gintautas. The 1919–1920 Lithuanian War of Liberation. In *Wars of Lithuania: A Systemic Quantitative Analysis of Lithuania's National Wars in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Ed. by Gediminas VITKUS. Vilnius, 2014, pp. 149–221.

NAMES AND RECOGNITION OF THE LITHUANIAN WAR OF INDEPENDENCE, 1919–1920

Gediminas Vitkus

Summary

Correlates of War (COW), an ongoing project initiated in the United States to monitor all wars worldwide, covers the Estonian and Latvian wars of independence, and the Polish war with Russia, but does not comprehensively represent Lithuania's war of independence. The only aspect included in the dataset is the Polish-Lithuanian war. There is no mention of Lithuania's struggles for independence against the Red Army of Soviet Russia and the West Russian Volunteer Army (Bermontians) in the COW's presentation of the war. It only briefly describes the course of Lithuania's dispute with Poland over Vilnius,

and the role of Russia, Germany and the League of Nations, and identifies Poland as the initiator, revisionist and winner of the conflict. The exclusion of the Lithuanian-Polish war as a separate war between the two countries in this database essentially means that Lithuania's struggles against Soviet Russia and the Bermontians are not recognised as either part of the Lithuanian War of Independence or as separate wars.

This interesting situation served as an impetus to raise the question of how these wars are perceived and called in Lithuania itself, and what the significance of this is for their external representation. In other words, the article looks at the singular and plural names of the war/wars of independence circulating in Lithuania, and assesses to what extent their use influences the external (non)recognition of the war.

Not only does the COW database not recognise the Lithuanian War of Independence as such, but Lithuanian authors are also ambiguous about it. On one hand, authors writing on this topic seem to agree that there was a War of Independence (*Nepriklausomybės karas*), but on the other hand, their language somehow naturally tends towards the fact that it was still the Struggles for Independence (*Nepriklausomybės kovos*) or Wars of Independence (*Nepriklausomybės karai*). The article examines whether these different names for the military events of 1919 and 1920 refer to exactly the same or opposite identifications.

237

Judging from the analysis of the examined texts, it seems that the difference in names stems from the following distinction. For those who are less concerned with the purpose and the outcome of the armed struggle, but are very interested in the nuances, details and context, the name Struggles for Independence (or more rarely Wars of Independence) seems to be more suitable; whereas those who go beyond the details and seek to capture the essence, the whole, the meaning and the result, naturally prefer the term War of Independence.

Developing this idea further, the essay also outlines a fresh answer to the question of why, after all, Lithuania developed a tradition of using a plural rather than a singular name. It seems that the Lithuanians were more concerned with remembering the nuances and contexts of the battles than the purpose, and especially the result, of the war. This is because it was possible to be very proud of the heroic battles, while the outcome of the war might not have been exactly what was wanted. Although independence was defended, and therefore the war should have been declared as won, the trauma of the loss of Vilnius obscured this important point, and suppressed the perception of victory in the war. What was more desirable was to talk and share stories about the struggles, but not about the war, which was not yet over, and the victory, which did not look like what was wished for.

If different approaches are circulating in Lithuania itself, and if the more dominant approach is that there was no such thing as a single war, but only a number of struggles or wars, then it is no longer surprising that the compilers of the COW database have probably not found sufficient evidence that the Lithuanian War of Independence as a single war did take place and was thoroughly reflected on as such.

The article therefore proposes that Lithuanians themselves should answer the question what kind of external recognition they are seeking, and what kind of representation of the

events discussed would be the most appropriate for the further consolidation of the country's national identity. The choice is this. If one chooses the name War of Independence, it is something clear, specific, even majestic and heroic, a constant tension with a beginning and an end, and with a certain defined outcome. If one chooses the title Wars of Independence, however, it is something less defined, without a clear beginning and a clear end. We fought, took a break, then fought and rested again... Something significant, maybe even heroic, but again, changeable and unstable. Not even entirely serious, perhaps?